

ΙΣΤΟΡΙΑ

69. Τοπωνύμια από το «Ελληνικό σχέδιο» τής Αικατερίνης τής Ρωσίας

ΑΡΚΕΤΕΣ ΠΟΛΕΙΣ τού Εύξεινου Πόντου που προσαρτήθηκαν από τη Ρωσία μετά τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο τού 1768-1774 άλλαξαν όνομα σύμφωνα με το «Ελληνικό σχέδιο» τής αυτοκράτειρας τής Ρωσίας Αικατερίνης τής Μεγάλης. Το σχέδιο αυτό (του οποίου ιθύνων νους ήταν ο πρίγκιπας Γκριγκόρι Ποτέμκιν) στόχευε στην επέκταση τής Ρωσίας προς νότον και τον σχηματισμό μιας μεγάλης ανατολικής αυτοκρατορίας. Ας σημειωθεί ότι κάποιες από αυτές τις πόλεις (π.χ. η *Οδησσός*) είχαν σημαντικό ελληνικό πληθυσμό, που κατοίκησε στα εδάφη αυτά πριν από την έλευση άλλων λαών (Τατάρων, Σλάβων κ.ά.).

Ακολουθώντας το σχέδιο, η πόλη τής Ουκρανίας που προηγουμένως είχε το τουρκικό όνομα *Hacibey* (από το ταταρικό οχυρό Χατζήμπει που βρισκόταν εκεί) ονομάστηκε *Odessa* (**Οδησσός**) το 1795 (αφού ταυτίστηκε εσφαλμένα με την Οδησό τής Θράκης). Η πόλη τής Ν. Ουκρανίας στη χερσόνησο τής Κριμαίας, που προηγουμένως είχε το ταταρικό όνομα *Aqmescit* «λευκό τζαμί», μετονομάστηκε το 1784 *Simferopol* (**Συμφερούπολη**), όνομα σύνθετο από τις ελληνικές λέξεις *συμφέρων* και *πόλις* (αντί *Συμφεροντό-πολις*), για να αποδώσει τη σημασία «πόλη τού (κοινού) συμφέροντος ή κέρδους».

Μαριούπολη, Μελιτόπολη, Οδησσός,
Σεβαστούπολη, Συμφερούπολη,
Τιράσπολη, Χερσώνα

Άλλες πόλεις που δημιουργήθηκαν ήταν η **Μαριούπολη** (ρωσικό *Mariupol'*) στην περιφέρεια Ντονιέτσκ (για να τιμηθεί η Ρωσίδα αυτοκράτειρα Μαρία Φιοντόροβνα), η **Μελιτόπολη** (ρωσικό *Melitopol'*· από το αρχαίο λιμάνι τής περιοχής, που λεγόταν *Μελίτη*), η **Τιράσπολη** (ρωσικό *Tiraspol'*· που πήρε το όνομα *Τύρας*, το ελληνικό όνομα τού ποταμού Δνειστέρου), η **Σεβαστούπολη** στη χερσόνησο τής Κριμαίας (ρωσικό *Sevastopol'*· από τον αυτοκρατορικό τίτλο *Σεβαστός*, που αποτελούσε μετάφραση τού λατινικού *Augustus*) και η **Χερσώνα** στην Ουκρανία (ουκρανικό *Kherson*· από το αρχαίο *Χερσόνησος*, όνομα ελληνικής αποικίας τής περιοχής από τον 6ο αιώνα π.Χ.) κ.ά.

ΛΑΟΙ

70. Βιβλικά ονόματα

ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ έχουν την εξής ιδιαιτερότητα σε σχέση με τα υπόλοιπα κύρια ονόματα: πολύ συχνά αποτυπώνουν εκ των προτέρων ιδιότητες τού προσώπου που φαίνονται ύστερα, όπως τις δείχνει η ίδια η Βιβλική διήγηση. Υπάρχει δηλαδή ένα είδος «προληπτικής ονοματοδοσίας» (το χαρακτηριστικό μάλιστα είναι ότι πολλές φορές το ίδιο το Βιβλικό κείμενο επεξηγεί την αιτία τής ονοματοδοσίας).

Αυτό φαίνεται χαρακτηριστικά στα ονόματα των πρώτων βασιικών βιβλίων τής Π.Δ. Το

όνομα που δίνει ο Θεός στον πρώτο άνθρωπο είναι **Αδάμ** (εβραϊκό *Adām*), από την ίδια ρίζα με τη λέξη *adāmā* «γη – χώμα», οπότε το όνομα θα σήμαινε «κοϊκός, χωματένιος, γήινος». Ο Αδάμ με τη σειρά του ονομάζει τη γυναίκα του **Εύα**, που προέρχεται από το εβραϊκό *hawwāh* «ζωντανή, ζώσα», πιθανόν από ρήμα με σημασία «αναπνέω». Οι πρωτόπλαστοι κατοικούν στον κήπο τής **Εδέμ**, που θα σήμαινε «κήπος τέρψεως, ευχαρίστησης», αφού το εβραϊκό *Edhen* συνδέεται με ρίζα που σημαίνει «ευχαρίστηση, τέρψη».

Μετά την πτώση και την εξορία τους από την Εδέμ οι πρωτόπλαστοι εισέρχονται στις δύσκολες συνθήκες τής ζωής και αποκτούν παιδιά. Το πρώτο τους παιδί ονομάζεται **Κάιν** (εβραϊκό *Qāyin*), που ίσως σημαίνει «αυτός που αποκτήθηκε». Το δεύτερο παιδί, ο **Άβελ**, είναι το εβραϊκό *Hābel / Hebel*, που κατά μία εκδοχή ανάγεται σε ρίζα με σημασία «πνοή, ανάσα» (και μεταφορικά «ματαιότητα»), οπότε πιθανόν υπαινίσσεται τη θανάτωσή του από τον αδελφό του, τον Κάιν).

Άβελ, Αβραάμ, Αδάμ, Βαβέλ, Εδέμ,
Εμμανουήλ, Εύα, Ιακώβ, Ισαάκ,
Ισμαήλ, Ισραήλ, Κάιν, Μωυσής, Νώε

(εβραϊκό *Qāyin*), που ίσως σημαίνει «αυτός που αποκτήθηκε». Το δεύτερο παιδί, ο **Άβελ**, είναι το εβραϊκό *Hābel / Hebel*, που κατά μία εκδοχή ανάγεται σε ρίζα με σημασία «πνοή,

ανάσα» (και μεταφορικά «ματαιότητα»), οπότε πιθανόν υπαινίσσεται τη θανάτωσή του από τον αδελφό του, τον Κάιν).
Μερικές φορές η ερμηνεία που δίνει η Βίβλος είναι εκ των υστέρων σύνδεση ενός ονόματος με την αφήγηση. Όταν οι άνθρωποι επιχειρήσαν να χτίσουν πύργο που έφτανε ως τον ουρανό, ο Θεός προκάλεσε σύγχυση στη γλώσσα τους. Το κτίσμα ονομάστηκε πύργος τής **Βαβέλ**, από το εβραϊκό *Bavel*, παράγωγο τού ρήματος *bilbel* «συγχέω» και σημαίνει «σύγχυση» (Π.Δ., Ο΄, *Γένεσις* 11, 9: *διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτῆς Σύγχυσις, ὅτι ἐκεῖ συνέχεεν Κύριος τὰ κείλη πάσης τῆς γῆς*). Είναι όμως πιθανό ότι το όνομα προέρχεται από ακκαδικό τύπο και εκ των υστέρων παρετυμολογήθηκε προς το εβραϊκό *bilbel*.

Τα ονόματα σημαινόντων προσώπων τής Βίβλου πολλές φορές συνδέονται με τη γέννηση, τον τρόπο ζωής, την κλήση τους από τον Θεό, καθώς και με άλλα γεγονότα. Το όνομα τού γενάρχη των Εβραίων είναι **Αβραάμ**, από το εβραϊκό *Anrāham* «πατέρας πλήθους, πολλών εθνών», όπως προκύπτει από τη σκόπιμη μετονομασία του που μνημονεύεται στην Π.Δ. (Ο΄, *Γένεσις* 17,5: *ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομά σου Ἀβραάμ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε*). Ο γιος τού Αβραάμ από τη Σάρρα ονομάστηκε **Ισαάκ**, από το εβραϊκό *Yitshāq* «γέλαει – θα γελάσει». Όντως, σύμφωνα με τη Βίβλο, ο Αβραάμ γέλασε με την προοπτική να τεκνοποιήσει ο ίδιος και η Σάρρα σε τόσο προχωρημένη ηλικία. Ο άλλος γιος τού Αβραάμ, τον οποίο απέκτησε με την Άγαρ, ονομάστηκε **Ισμαήλ**, από το εβραϊκό *Yiṣṣmā'el* «ο Θεός ακούει», για το οποίο δίνεται η παρακάτω εξήγηση στην Π.Δ. (Ο΄, *Γένεσις* 16, 11): *καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσμαήλ, ὅτι ἐπήκουσεν Κύριος τῆ ταπεινώσει σου*. Ο γιος τού Ισαάκ ονομάστηκε **Ιακώβ**, από την εβραϊκή λέξη *aqēb* «φτέρνα», αφού σύμφωνα με τη Βιβλική αφήγηση κατά τη διάρκεια τού τοκετού γεννήθηκε δεύτερος, κρατώντας τη φτέρνα τού δίδυμου αδελφού του Ησαύ. Μετά τη μάχη του με άγγελο τού Θεού ο Ιακώβ ονομάστηκε **Ισραήλ**, από το εβραϊκό *Yisra'el*, που ίσως σημαίνει «μάχεται με τον Θεό», «μαχητής τού Θεού» ή «ο Θεός κυριαρχεί».

Το όνομα τού μεγάλου προφήτη και νομοθέτη **Μωυσή**, από το εβραϊκό *Mosē*, σύμφωνα με τη Βιβλική αφήγηση σημαίνει «βγαλμένος έξω, σωσμένος (από το νερό)» (Π.Δ., Ο΄, *Έξοδος* 2, 10: *ἐπωνόμασεν δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μωυσηῖν λέγουσα, ἐκ τοῦ ὕδατος αὐτὸν ἀνειλόμεν*), πβ. εβραϊκό *masah* «βγάζω έξω». Ο **Νώε**, που έσωσε με θεία υπόδειξη την οικογένειά του μέσα σε κιβωτό στον κατακλυσμό, έχει το εβραϊκό όνομα *Nōah*, που

σημαίνει πιθανόν «ανάπαυση, παρηγοριά». Τέλος, το όνομα **Εμμανουήλ**, που σύμφωνα με την ευαγγελική διήγηση δόθηκε στον Ιησού, προέρχεται από το εβραϊκό *Immanu'el* «μαζί μας (είναι) ο Θεός» (Ματθαίος 1, 23: *ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσιν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶν μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*).

Το συμπέρασμα από τα ενδεικτικά παραδείγματα που παρατέθηκαν είναι ότι μέσα από τα κύρια ονόματα μπορούμε να δούμε σημαντικά στοιχεία για τον πολιτισμό ενός λαού. Στον Βιβλικό πολιτισμό, εν προκειμένω, στον οποίο τα πάντα εντάσσονται στην προοπτική μιας ιερής ιστορίας, τῆς σχέσης δηλαδή τού Θεού με τον άνθρωπο, τα ονόματα ακολουθούν και κατά κάποιον τρόπο υπογραμμίζουν αυτή την προοπτική, αφού παρουσιάζονται σαν να αποτελούν μέρος γενικότερου ιερού νοήματος.

71. Τα ελληνικά ονόματα στον ιουδαϊκό κόσμο την εποχή τῆς Καινῆς Διαθήκης

Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ γράφτηκε στα Ελληνικά, οπότε είναι λογικό να εξελληνίζει ορισμένα ονόματα (όπως το *Μαριάμ*, που έγινε *Μαρία*). Ωστόσο, υπάρχουν πολλά ονόματα τού ιουδαϊκού κόσμου τῆς εποχῆς τῆς Κ.Δ., που δεν θυμίζουν σε τίποτα εβραϊκά ονόματα (π.χ. τα ονόματα των αποστόλων Φιλίππου, Ανδρέα και Πέτρου). Ο λόγος είναι ότι εκείνη την εποχή, αν και οι Εβραίοι στην Ιουδαία μιλούσαν Αραμαϊκά, ωστόσο η κοινώς ομιλουμένη γλώσσα τού ευρύτερου κόσμου στον οποίο ζούσαν (και σίγουρα η γλώσσα με το μεγαλύτερο κύρος) ήταν η Ελληνική (ελληνιστική Κοινή). Γι' αυτό πολλοί Εβραίοι είτε (σπανιότερα) υιοθετούσαν απευθείας ελληνικά ονόματα (π.χ. **Ανδρέας, Φίλιππος, Στέφανος, Νικόδημος, Τιμόθεος** κ.ά.) είτε διατηρούσαν δύο εκδοχές τού ονόματός τους, μία εβραϊκή και μία ελληνική. Η ελληνική μπορεί να ήταν αποτέλεσμα είτε μετάφρασης (π.χ. ο *Cepha* μεταφράστηκε **Πέτρος**) είτε φωνολογικού εξελληνισμού (π.χ. ο *Šim'ōn* μεταγράφηκε **Σίμων** και ο *Y[eh]okhanān* έγινε **Ιωάννης**).

**Ανδρέας, Παύλος, Πέτρος, Φίλιππος,
Στέφανος, Νικόδημος, Τιμόθεος**

Αξίζει να αναφερθούμε ειδικότερα στα ονόματα των δύο κορυφαίων αποστόλων, Πέτρου και Παύλου, λόγω τῆς σημασίας τους για την εξάπλωση τού χριστιανισμού. Το όνομα **Πέτρος** είναι η ελληνική μετάφραση τού εβραϊκού *Cepha* (*Κηφᾶς*) «πέτρα – βράχος», το οποίο έδωσε ο ίδιος ο Χριστός στον απόστολο που πριν ονομαζόταν *Σίμων* (πβ. Ιωάννης 1, 42: *σὺ εἶ Σίμων ὁ υἱὸς Ἰωάννου, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἐρμηνεύεται Πέτρος*). Ο Παύλος μάλιστα γράφοντας στις επιστολές του για τον Πέτρο τον ονομάζει *Κηφά*, κάτι που δείχνει ότι τον πρώτο καιρό το ελληνικό *Πέτρος* δεν είχε καθιερωθεί. Πάντως με αυτό το όνομα τον γνώριζαν στην εποχή του και με αυτό τον αναφέρουν οι συγγραφείς των ευαγγελίων.

Η περίπτωση τού Παύλου είναι διαφορετική. Ο **Παύλος** ήταν μεν Εβραίος (με το όνομα *Σαούλ*, που μεταφέρθηκε στην Ελληνική ως *Σαῦλος*), αλλά έχοντας επίσης την ιδιότητα τού Ρωμαίου πολίτη είχε και ρωμαϊκό όνομα, το *Paulus* (από το επίθετο *paulus* «μικρός»), που αρχικά χρησιμοποιείτο για να διακρίνει τον μικρότερο από δύο μέλη μιας οικογένειας με

το ίδιο όνομα (πβ. τη χρήση τού αγγλικού *junior* για τον ίδιο λόγο), στην πορεία όμως έγινε οικογενειακό όνομα ή επώνυμο (*cognomen*). Το *Παύλος* λοιπόν είναι η εξελληνισμένη μορφή τού ρωμαϊκού ονόματος (*Paulus*) και με αυτό το όνομα καθιερώθηκε ο «απόστολος των εθνών».

72. Τοπωνύμια από ονόματα λαών και πληθυσμών

ΟΙ ΤΕΣΣΕΡΕΙΣ ΒΑΣΙΚΕΣ σημασιολογικές αφετηρίες των τοπωνυμίων είναι: α) η γη, β) οι κάτοικοι, γ) η τοποθεσία (προσανατολισμός), και δ) σημαντικές προσωπικότητες. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα ονόματα εθνών ή λαών από τα οποία ονομάστηκαν οι τόποι που κατοικούσαν.

Αυτή η μέθοδος ονοματοδοσίας μπορεί να ισχύει για χώρες, επικράτειες, ακόμη και ηπείρους. Η **Αφρική** εικάζεται ότι προέρχεται από το όνομα τής αρχαίας φυλής *Afri* (πιθανώς προγόνων των Βερβέρων). Η **Λιβύη**, από το εθνωυμικό *Λίβυς*, *-υος*, μάλλον είναι μεταφορά κυρηναϊκού εθνωυμίου *Libu / Rbu* και προσδιορίζει βερβερική φυλή. Στην Ασία το **Ιράν** ανάγεται στο μέσο περσικό *Ērān / Aryān* «Άριοι», η **Συρία** στον φοινικικό πληθυντικό *Šrim* «Ασσύριοι» (αν μάλιστα ληφθεί υπ' όψιν ότι ο όρος *Σύριοι* τού Ηροδότου δήλωνε τους Ασσυρίους), το **Βιετνάμ** στο κινεζικό *Nam-Yue* «Νότιο Βιέτ», ομάδα τής κινεζικής φυλής Βιέτ (κινεζικό *Yue*) που ήλθαν σε επαφή και επιμίσξια με τους ιθαγενείς λαούς τής περιοχής, ενώ η **Σιβηρία** στο ρωσικό *Sibir*, ίσως όνομα ταταρικού λαού. Η **Παπούα** προήλθε από παλαιότερο *Paruash*, όπως ονομάζονταν οι ιθαγενείς τής περιοχής, και το **Σουρινάμ**, κράτος στις βόρειες ακτές τής Ν. Αμερικής, από το αγγλικό *Surinam(e)*,

Αφγανιστάν, Αφρική, Βενετία,
Βιετνάμ, Ελλάδα, Ιράν, Καζακιστάν,
Καταλονία, Λιβύη, Νάντη, Παπούα,
Παρίσι, Ρώμη, Σιβηρία, Σκόπια,
Σουηδία, Σουρινάμ, Συρία,
Τατζικιστάν, Τουρκμενιστάν, Τσεχία,
Φριζία

που είναι το όνομα των ιθαγενών κατοίκων του, των *Surinen* (αγνώστου ετύμου). Η **Μποτσουάνα** τής Ν. Αφρικής (αγγλικό *Botswana*) ανάγεται σε όνομα τοπικής γλώσσας και σημαίνει «χώρα / γη των Τσουάνα», που είναι η βασική εθνότητα τής χώρας.

Στην Ευρώπη η **Σουηδία** έχει την αφετηρία της στο όνομα *Svíar / Svear* σκανδιναβικού φύλου που κατοικούσε στην περιοχή. Η **Τσεχία** οφείλει την ονομασία της σε δυτικοσλαβικό φύλο τής περιοχής (τσεχικό *Čechové*), η **Φριζία** τής ΒΔ. Ευρώπης στο λατινικό *Frisii* (ονομασία γερμανικού φύλου στο δέλτα τού Ρήνου) και η **Καταλονία** στον τύπο *Gothlandia / Got(h)ia launia* ή *Got(h)ia longā* «χώρα των Γότθων» ή «μακρινή χώρα των Γότθων», επειδή οι Καταλανοί ήρθαν μετά τον 8ο αιώνα από την περιοχή τής ισπανικής Μαρκωνίας, που συνόρευε με τα φραγκικά βασίλεια.

Όλα τα ονόματα χωρών της Κεντρικής Ασίας που έχουν κατάληξη *-στάν* είναι σύνθετα με β' συνθετικό την περσική λέξη *stan* «χώρα» και α' συνθετικό ένα εθνωύμιο ή άλλον προσδιορισμό λαού που κατοικεί εκεί. Έτσι, **Τατζικιστάν** είναι η «χώρα των Τατζίκων» (πιθανώς από το μέσο περσικό *tāzīk* «Άραβας, μη Τούρκος»), **Τουρκμενιστάν** η «χώρα των *Türkmen*» (τουρκμενική λέξη που ερμηνεύεται «γνήσιος Τούρκος»), το **Αφγανιστάν** η